

РЕЛИГИЈА (ИСЛАМ) КАО ГЕНЕРАТОР ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА НА ПРОСТОРУ БАЛКАНА

Сажетак: Религија је попут непресушног извора идеја, која често бива, услед погрешног схватања, покретач ирационалног поступања, фанатичног понашања и екстремистичког деловања. У нашем фокусу биће екстремистичко интерпретирање исламских верских постулата и коришћење истих као оправдање за вршење насиља. Анализи наведеног проблема приступићемо прво са историјског аспекта, како бисмо лоцирали почетке модерних екстремних интерпретација, формирање екстремних верских покрета и њихово активно деловање. Затим ћемо направити посебан осврт на простор Балкана и ратове вођене деведесетих година с циљем да низом примера истаknемо злоупотребу религије као генератора насиља. У наредном делу рада упоредним праћењем актуелне мигрантске кризе на балканској траси и актуелне политичке балканске сцене, представимо могуће безбедносне ризике и указаћемо на евентуалну опасност од режирања идеалне прилике како би се активирало „буре барута“.

Кључне речи: Религија, политичко насиље, ислам, екстремизам, Балкан, мигрантска криза, безбедност

Увод

Вишемиленијумско искуство народа приказује нам сталну потребу за веровањем (у нешто/некога), поистовећивањем (са нечим/неким) и осећајем сигурности. Веровање у нама буди наду, поистовећивање нас „спашава“ од самоће, док нас осећај сигурности релаксира и оспособљава. Праћењем историјског континуитета, увидећемо низ различитих веровања (у природу, предмете, различита божанства, животиње, „одабране“ појединце и сл.) која су уједно и била једна од разграничења међу народима, често разграничења са фаталним исходом. Да сукоби због разлике у веровању нису само ствар далеке прошлости сведоче нам XX и XXI век, који на тезу о „цивилизованом“ човеку „западног типа“ стављају велико значење питања.

---

* glisinvanja2@gmail.com

Дефинисање појмова: религија и политичко насиље

Појам религије

Дефинисање појма религије ни до данас није усаглашено, те ћемо покушати вишедимензионалним приступом да приближимо значење појма, како бисмо у наставку рада имали јаснију слику приликом праћења религије с једне стране и (политичког) насиља с друге стране. Професор Ђуро Шушњић, на основу опсежне анализе многих дефиниција религије, извукао је једну сложену дефиницију према којој је религија „свако веровање у апсолутну и мистичну моћ, од које човек зависи, и која контролише његов живот и смрт, али на коју може утицати, ако се понаша на одређене начине; своја искуства са том моћи може да изражава на когнитиван, емоционалан, практичан и мистичан начин, тј. у облику учења, обреда, заједнице верника или харизматске личности; стицање и изражавање искуства са том моћи има за њега одређено значење, а за заједницу одређен значај, јер би без тога његов живот и живот заједнице изгледао сасвим друкчије. Религија је особен начин живота који се описује у њеном учењу, доживљава у посебној врсти искуства, остварује у њеним обредима, изражава у њеним симболима, огледа у врховним вредностима, прописује у нормама, оживотворује у заједницама верника, учвршћује у установама, отеловљује у светим личностима, осећа на светим местима и у свето време. Учење, искуство, обред, симбол, вредност, норма, заједница, установа, личност, свето време и свето место – све су то облици у којима апсолутна и мистична моћ делује то јест постаје видљива преко последица које изазива“ (Шушњић, Ђ. 1998:50/1). Према неким социолошким теоријама, религија представља кохезиони фактор у друштву. Пример томе јесте дефиниција Емила Диркема, према којој је: „Религија чврсто повезан систем веровања и обичаја који се односе на свете, то јест издвојене и забрањене ствари, наиме систем веровања и обичаја који све своје присталице сједињује у исту моралну заједницу звану црква“ (Маринковић, Д. 2014:55). Такође, Диркем каже да религија није само „систем обичаја већ и систем идеја којима је циљ да изразе свет, истичући два битна аспекта религије: а) културно-ритуалну или практичну страну религије и б) систем идеја, као теоријско-сазнајну, интелектуалну димензију“ (цит. пре. Вуловић, Н. 2015:17). С друге стране, Макс Вебер је указао да религија може да представља „потенцијалну сферу сукоба“ због сопствених унутрашњих тензија. (Маринковић, Д., 2014:32) За многе антрополошке теорије религија и вера јесу „трајна људска особина“, те да „људски род не би могао да опстане без неког типа веровања“ (Радосављевић, Д. 2002:233). Многи аутори наглашавају значај дефиниције Лешека Колаковског према коме је „религија колективно богоштовље у којој се разумевање, сазнање, осећање учешћа у темељној стварности и моралне обавезе јављају као један јединствен чин те разлагање тог јединственог феномена на саставне елементе може бити корисно, али у исто време искривљује смисао изворног чина богоштовања“ (цит.пре. Благојевић, М. 2005:59). Такође бисмо додали и теолошке теорије религије, умировљеног епископа Атанасија Јевтића који указује да је религија исувише широк појам који најуопштеније дефинишу као „однос према Све-

том“, другачије речено као „духовну везу између Бога и човека“¹ и Светог Јустина Поповића који је у *Догматици* веру дефинисао као „моћ којом човек долази до непоколебљивог убеђења да постоји Бог“.

Током историје, било је и врло негативних односа према религији, чак и непријатељских, а као пример ћемо издвојити Фридриха Ничеа који је религију означио као „негативну друштвену снагу одговорну за очување благих, кротких и слабих, чиме она значајно слаби људску врсту“ (...) те истиче да „религија доприноси одгађању усавршавања људске врсте“ (цит. пре. Суботић, М. 2015:27). Жестоку критику религије дали су и француски просветитељи Жан Ж. Русо, Жан Л. Даламбер, Дени Дидро рекавши да „философија и ум, а не религија и вера, треба да буду наш водич кроз историју“.² (цит. пре. Радосављевић, Д. 2002:232)

Теолог и филозоф Вилим Кајлбах (Vilim Keilbach) говорио је како се у човеку крије тзв. „религиозна енергија“ која га на одређен начин „сили да уреди свој однос према једној невидљивој персоналној моћи, која као да сувереном влашћу располаже свим биће“ те даље истиче да ако се неко, услед страсти (лудила) и беса, усуди да порекне ту „особну моћ и све одговарајуће конвенције“ ипак није успео да уништи „религиозну енергију која му је иманентна“. Та особа је тиме једино успела да промени правац кретања те енергије и да место „религије, тј. вјере у једно или више божанстава“ замени фанатизмом који подразумева безобзирност и слепо деловање у тежњи за „чисто етичким или културним циљем“... (Keilbach, V. 1934:359-360)

Како истиче Берtrand Расел, „друштвено гледано, свака од великих историјских религија има три аспекта: 1. црква (вјерска организација), 2. вјеровање и 3. кодекс личног морала.“ (Расел, Б. 2017:2) Наведена три аспекта су за наш рад важна будући да ћемо лоцирати и значај цамије, као и злоупотребу те институције, такође ћемо увидети разлике у веровању и изражену субјективност од које зависи поимање света око нас (као и нас самих) и морал који по свему судећи има веома флексибилне границе када је у питању остваривање одређених циљева.

На крају бисмо истакли да је у религији ипак најважнији *доживљај*³ који стичемо нашим односом према Светом, а у зависности од нашег *доживљаја* произвешћемо реакције и вера у загробни живот.

Појам политичког насиља

На самом почетку, навешћемо да се „у српском језику под појмом насиље означава: 1. примена силе, насилно, сурово поступање против воље и права

¹ Цитирано на основу интервјуа за *Поља*, тадашњег јеромонаха Атанасија Јевтића, на тему „Вертикала човекове комуникативности“. (<http://polja.rs/wp-content/uploads/2017/06/Polja-369-28-29.pdf>)

² Професор Ђуро Шушњић поставио је четири, како их је он назвао „питања за чуђење“, те сматрамо да би та питања могла бити одговор на многа оспоравања религије. Навешћемо следећа: 1. Ако је религија израз незнања, како то да напредак у научном сазнању не потисне религију као незнање?; 2. Ако је вера противна разуму, како то да већина умних глава из науке није налазила опреке између разума и вере? (Шушњић, Ђ. (1998): Религија II, Чигоја, Београд, стр., 260)

³ Важност доживљаја истицао је Свети Јустин Поповић.

онога према коме се примењује, тиранија, зулум; насилнички поступак; напад; 2. поступак који одудара, који се противи природи, духу нечега; усиљен, извештачен поступак; 3. необ. снага, сила, жестина, силовитост“ (цит. пре. Шувачковић, В. У., 2011:146) Осамдесетих година прошлог века, професор Драган Симеуновић у својој књизи „Политичко насиље“ дефинисао је разлику између појмова *сила*, *моћ* и *насиље*: „Сила је средство остварења и одржања моћи, а насиље је начин исказивања и спровођења моћи...“, те је с тим у вези закључио да „за разлику од силе која је (...) статична категорија и као таква материјална претпоставка и могућност насиља, насиље као деловање увек подразумева акцију и динамику...“ (Симеуновић, Д. 1989:7-14). Треба истаћи да „насиље није само пука деструкција, већ поседује и комуникативну функцију. Оно увек упућује одређену поруку некоме или нечему“ (Ђорић, М. 2013:91).

С обзиром на то да је за наш рад важно политичко насиље у наставку ћемо акценат ставити на дефинисање тог појма. Према професору Симеуновићу, политичко насиље се „као један од појавних облика укупног друштвеног насиља може најопштије одредити као директна или индиректна – латентна примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника. (...) политичко насиље је телеолошка делатност, односно активност у којој свест, и рационални моменат треба да претежу над ирационалним“. (Симеуновић, Д. 1989:27-28)

Могући облици политичког насиља према његовој институционалности могу бити: А. неинституционализовано насиље (индивидуално и колективно) и Б. институционализовано насиље.⁴ Док појавни облици политичког насиља могу бити основни⁵ и сложени⁶.

За наш рад, пре свега су важна два сложена облика политичког насиља – тероризам и рат, те ћемо у наставку дефинисати те појмове. Према професору Симеуновићу тероризам је „сложени облик, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити „велики циљеви“ на начин потпуно непримерен датим условима...“ (Симеуновић, Д. 1989:132). Према Брусу Хофману, тероризам дефинишемо као „намерно стварање и експлоатацију страха путем насиља или претње насиљем у тежњи за изазивањем политичке промене. Сви терористички акти подразумевају насиље или претњу насиљем. Тероризам је нарочито усмерен ка изазивању далекосежних психолошких ефеката ван непосредне жртве или жртава или

---

⁴ Погледати: Симеуновић, Д. (1989): Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, стр., 86-87

⁵ Основни облици су: „претња силом, принуда и притисак, психофизичко злостављање – мучење, политичко убиство и агентат, диверзија“, Симеуновић, Д. (1989): Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, стр., 87-111

⁶ Сложени облици: „насилни протести, побуне, нереди и немири; тероризам, субверзија, репресија, терор, герила, устанак, војна интервенција, рат“, Исто, стр. 112-174

објекта терористичког напада. Он има за циљ да улије страх...“ (Хофман, Б. 2000:38). Оно што тероризам најчешће покреће јесу „уско-националне, сепаратистичке или неке друге територијално-претензионе, као и религиозне, расне или реваншистичке природе“ (Симеуновић, Д. 1989:133) Професор Милан Мијалковски под тероризмом „подразумева примену смишљеног, организованог и систематског насиља несuverеног (недржавног, невладиног) субјекта (група, банди, организација, политичких странака и сл.) или сувереног (државног) субјекта, односно државе, одлучног да и најгрубљом физичком силом над унапред одабраном (персоналном) или насумичном жртвом, ради њеног убиства, сакаћења, киднаповања или психичког злостављања, приоритетно изазове комплексе страха или несигурности, зебње или апатије у средини из које је непосредна жртва напада, да би се постигао пројектовани политички циљ“ (цит. пре. Шкрбић, Ж. 2011:14).

С друге стране, рат је „комплексан и интензиван свеобухватан друштвени сукоб, не само на плану масовне и организоване оружане борбе између зараћених страна, већ и на политичком, економском, војном и сваком другом плану, што га чини једним од најсложенијих друштвених процеса“ (цит. пре. Жељски, Б. Р. 2014:224) У ширем значењу, „појам рата обухвата поред оружаног сукоба између држава и озбиљне оружане сукобе унутар граница једне земље (народнослобо-дилачки одн. антиколонијални рат, грађански рат и сл.)...“ (Кривокапић, Б., 2013:5). Класификација ратова може бити различита, те ћемо ми истаћи у овом делу „посебне ратове“ који се издвајају по узроку који их је изазвао. Реч је о верским⁷ и етничким ратовима.

Религија као генератор политичког насиља

С обзиром на то да је у нашем фокусу ислам као религија, начин живота и односа према другима, те екстремно интерпретирање исламских постулата и активно манифестовање тих интерпретација, у овом делу рада ћемо дефинисати ислам, приказаћемо генезу исламског екстремизма у XX веку, преливање тог екстремног таласа на простор Балкана и кулминацију у грађанском рату деведесетих година прошлог века.

Ислам

Ислам је друга по величини монотеистичка религија, одмах иза хришћанства, која се јавља у VII веку и данас броји више од милијарду и петсто хиљада следбеника. Сама реч *ислам* значи покорност или потчињеност Алаху⁸. „Ислам је по свом пореклу пророчанско виђење односа између Бога и

⁷ „Рат две или више држава у коме су у први план истакнути верски разлози – разни „свети ратови“ одн. ратови за одбрану или ширење одређене вере, ратови започети као вид помоћи припадницима одређене верске мањине у другој држави, и слично.“ Кривокапић, Б. (2013): Појам рата и класификација ратова, Мегатренд ревија 3/2013, Мегатренд универзитет, Београд, стр., 3-29

⁸ „Алах је (један), нема бога осим Њега, (који) вјечно живи и влада (свим створењима). Објавио ти је Књигу с Истином, потврђујући оно што је прије објављено. Прије је објавио Теврат и Инцил као упуту људима, а објавио је (и) Фуркан. Тешка казна (чека) оне који не вјерују у божје

човека. Бог је у Курану описан као једини узрок настанка света. Посветити себе Богу (...) то је оно чиме човек обезбеђује своје спасење. То је „ислам“ у изворном смислу“. (Суботић, М. 2015:81) Ислам није само вера, већ и „морални кодекс, друштвена, културна и политичка пракса“ (Алам Х. Фуад, 2012:17). Најважнија личност, којој се уједно приписује оснивање ове религије, јесте пророк Мухамед⁹ који је својим деловањем ударио темеље овој, данас веома прогресивној религији. Муслимани верују да је Мухамед Божији посланик, посредством кога су послате Божије речи, представљене Кураном¹⁰. Мухамед је, (...), „увео „пет стубова“ ислама који су основа његове праксе: изговарање првобитне формуле вере (*shahada*), молитва (*salat*), пост (*sayam*), добротворни прилози (закат), ходочашће у Меку (хаџилук) и – последњи, али нипошто и најмање важан – учешће у светом рату, џихаду. (...) сви осим једног – џихада – имају корене у преисламским, паганским веровањима и пракси. Џихад¹¹ је једини потпуно оригиналан Мухамедов допринос човечанству“ (Трифковић, С. 2003:931-932).

Према муслиманској државно-правној теорији, за модел праве и једине исламске државе, за пример се узима мединска заједница коју је утемељио Мухамед (622-632.). То значи да свака држава која хоће да буде исламска мора да почива на принципима мединске државе. „У таквој државној заједници,

---

знакове. Бог је моћан (и) кажњава.“ (цит. пре. Суботић, М. (2015): Екстремизам под окриљем религије, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр., 77)

⁹ Занимљиво је истаћи да се Мухамед током последњих дванаест година свог живота након преласка из Меке у Медину „постепено мењао од оснивача мале секте у вођу насилног култа, а коначно у поглавара тоталитарне државе. Та метаморфоза завршена је када је Мухамед објавио следећу чињеницу: када Алах одлучи да уништи неки народ због скретања са пута и непослушности, он га уништава потпуно“. Трифковић, С. (2003): Џихад, некад и сад, Летопис Матице српске, год.179, књ. 472, св. 6, Нови Сад, стр., 932

¹⁰ Кур'ан (Qur'an) је света књига муслимана, која представља темељ духовног и материјалног живота. Састављен је од 114 сура (поглавља). Од 114 сура, већи број потиче из Меке, а остатак из Медине, с тим да су мединске суре обимније. Такође, треба указати и на то да су неки теоретичари мединским сурама приписали агресивније проповедање, те ћемо с тим у вези указати на неколико ајета из Кур'ана: (2:190), (2:191), (2:193), (47:4). Емил Влајки је приказао четири фазе ширења ислама за време Мухамедовог живота и то од прве, мирољубиве фазе, до четврте – отворене агресије. С тим у вези је истакао ајет (9:5) који означава „прелаз из фазе показивања мило срђа, опроста и стрпљења према неврјерницима (1. фаза) у фазу отворене агресије према неврјерницима (4. фаза)“. Влајки, Е. (2016): Америчко-исламски антисрпски џихад, Филип Вишњић, Београд, стр., 187-199

¹¹ Џихад (Gihad; дословно „настојати, тежити“, борити се за нешто или против нечега“). Дужност муслимана да се труде и боре за „Божју ствар“, против личне непобожности, као и против непријатеља ислама. Према: Енциклопедија живих религија, главни уредник Кит Крим, (преводиоци Љиљана Миоциновић, ет ал.; аутори допунског текста Атанасије Јевтић, ет ал.), Нолит, Београд, 1990, стр., 187; Према: Мирољуб, Ј. (1989): Савремени џихад као рат, Нова књига, Београд, стр., 10 : „Џихад је систем свих акција и поступака на индивидуалном и колективном плану, који муслимани чине у циљу јачања исламске религије и ширења заједнице верника“.; Суштински гледано, џихадски поглед на свет је једноставан, појединац је или „следбеник пута који је одобрио Бог (џихад)“, или „непријатељ тог пута“. Дужност (wajib) следбеника тог пута је да „умру за религију (deen), док су ови други „осуђени да буду убијени или жртвовани“ Фарес, В. (2018): Рат идеја: џихадизам против демократије (превео О. Антић), Досије студио, Београд, стр., 97-98.

суверенитет не припада народу, него Богу. (...) Док „сви законски акти у држави, морају се заснивати на светој књизи Ислама – Курану¹²“. (Шкрбић, Ж. 2011:33) Исламско учење нам такође указује да се „вера и политика не одвајају“ и што је веома важно муслимани читавог света треба да чине „једну јединствену заједницу, која их мора окупити под истом заставом и под једним владаром“. (Јевтић, М. 2013:121) Неопходно је да истакнемо муслиманско уверење, према коме је свет подељен на два дела: *dar al-islam* (кућа ислама, земља мира) и *dar al-harb* (кућу рата). Задатак сваког муслимана је да штити „кућу ислама“ и да њене границе шири на рачун неверничких. Оно што карактерише „кућу ислама“ јесу исламска држава и исламско право. С друге стране „кућа рата“ је област немуслимана (неверника). Професор Срђа Трифковић је у свом раду „Цихад, некад и сад“ истакао и међуфазу – *dar al sulh*, простор у ком су муслимани мањина, те морају привремено да прихвате мирољубив став, да би обманули своје суседе. (Трифковић, С., 2003:933) Дакле, „муслимани имају обавезу да своју територију бране од напада неверника и истовремено покоре свет неверника све док ислам не овлада целом земаљском куглом. (...) Граница ислама је граница света¹³“ (Суботић, М., 2015:122).

Исламски верски карактер политичког насиља на Балкану

Неоспорно је да су ратна дешавања на простору Балкана имала изузетну верску црту, која је сукобе учинила фаталнијим. На ту чињеницу је указао Миша Глени, који је рекао да је сукоб на Балкану „све више добијао карактеристике религиозне борбе, дефинисане трима великим европским вероисповестима – римским католицизмом, источним православљем и исламом – конфесионалним муљем царства чије су се границе судариле у Босни“ (цит. пре. Хантингтон, С., 2000:300)

Буђење ислама¹⁴, које су многи теоретичари лоцирали током двадесетог века, нема сумње да је постало један велики светски изазов. Ставови савреме-

¹² Поред Кур'ана за изворе исламског закона узимају се „*сунет и хадис* (Мухамедова упутства и практични примери), *џима* (једнодушна сагласност исламских законотвораца) и *кијас* (теолошко размишљање, логичке пресуде по аналогiji)“ (Влајки, Е. 2016:158)

¹³ „Процес претварања света у земљу ислама слојевит је и етапни. Прва фаза представља уједињење Арапа, друга окупљање свих муслимана. Касније би ова муслиманска држава преузела у задатак да исламизује читав свет, али је веома важно истаћи да трећа фаза има своје подфазе. У прву спада успостављање шеријата у земљама где је ислам већ владао. Поводом тога Хасан ел Бана (оснивач покрета Муслиманска браћа) је изјавио: „Свака земља где је речено нема Бога осим Алаха, део је наше отаџбине. Она је света и за њу се мора водити свети рат. (...) Вођа Браће је тиме фигуративно хтео да истакне, да је свака земља, где је шеријат једном био владајући закон, постала божија својина. Као таква она је предата на управу муслиманској *умми*, као *феј* – колективно добро. Пошто је то божија воља, свака деисламизација ових територија противна је вољи творца света. Зато су муслимани обавезни да светим ратом поврате божији суверенитет у тим просторима. У ове земље спадају најпре Шпанија и Португалија, затим Грчка, Југославија, Бугарска, итд.“ Јевтић, М. (1989): Савремени цихад као рат, Нова књига, Београд, стр., 26

¹⁴ Алжирски писац Буалем Сансал говори да теоретичаре исламског буђења можемо сврстати у четири категорије. Једни говоре о ренесанси ислама модерним средствима, (...). Другој групи припадају који кажу да је за буђење ислама потребно да се пробуде муслимани. То се односи на европске муслимане којима се указује да су колонизовани, да заборављају своју веру... Трећа

них идеолога дихадизма¹⁵ као и искључивост исламиста¹⁶ у XX веку, сведоче нам о екстремизму који буја под плаштом ислама.

На светској сцени, „Исламска револуција у Ирану 1978-1979. била је главни разлог што се пажња Запада поново усредсредила на ислам као на потенцијалну опасност. (...) Муслимани су описивани као мрачни и зли непријатељи, немилосрдни следбеници религије која проповеда насиље и слепу оданост традицији“ (Еспозито, Ц., 2016:628-629). Верски вођа Иранске револуције, Ајатолах Рухолах Хомеини¹⁷ улио је нову енергију светој борби за Умму, упутивши веома звучну поруку након свргавања шаха: „Ми смо у рату против неверника. Понесите ову поруку са вама. Ја тражим од исламских нација, од свих муслиманских армија и свих шефова исламских држава, да се придруже светом рату. Треба још пуно непријатеља да се убије, или уништи. Цихад мора да тријумфује“ (Влајки, Е. 2016:240).

Контакт југословенских исламских представника са муслиманским светом, који ће умногоме предодредити виђено стање осамдесетих и деведесетих година XX века на Балкану, остварује се 1973. године, када југословенски *reis-ul-ulema* (врховни поглавар) одлази у посету Муамеру Гадафију у пратњи великог муфтије, као и амбасадора Турске, Ирана, Пакистана, Либије, Кувајта и Јордана. Већ следеће године, Светска исламска лига исплаћује 250.000 долара за изградњу исламског факултета у Сарајеву и захваљује се „маршалу Титу за права и слободе дате Муслиманима у Југославији“. (Шкрбић, Ж., 2011:37) Да је Светска исламска лига имала разлог да се захвали Титу, говори нам и стање

струја каже да не треба много да се говори, већ да се делује, као што су радили комунисти у Западној Европи пре 50 година. То је рад на бази, у фабрикама, квартовима, бироима, асоцијацијама, где стално стичу нове присталице. У последњу категорију спадају присталице мача. С њима нема расправе, они убијају и пресецају грклане без обзира на то да ли су у питању муслимани, Јевреји, атеисти. (У интервјуу за Политику, 01.04.2017.)

Нема сумње да је исламско буђење донело матрицу „актуелних облика радикалног насиља (цихада и исламског тероризма)“ који су се јавили на „Блиском истоку између 1948. и 1981. године, да би на Западу избила средином деведесетих година XX века“. Роа, О. (2017): Цихад и смрт, Академска књига, Београд.; Нема сумње да су сведоци „буђења ислама“ балкански народи.

¹⁵ Као што су „Абдул Вехаб (деветнаести век), Хасан ел Бана, Сајид Кутб и имам Хомеини (двадесети век), заснивали су своје доктрине на фундаменталном веровању да *hadara islamiyya* (исламска цивилизација) и даље постоји, упркос распаду халифата двадесетих година прошлог века, и да је под ударом снага *kufrā* (неверништва) широм света.“ (Фарес, В. 2018:57-58)

¹⁶ „Модерна муслиманска друштва обележавају исламисти који претендују на то да су они једини исправни муслимани. Сходно томе, једини исправан ислам је управо онај који проповедају исламисти. Наметање тог „јединог исправног пута“ и грабљење ексклузивитета у одлучивању ко је правоверац а ко кривоверац...“ Суботић, М. (2015): Екстремизам под окриљем религије, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр., 99

¹⁷ Хомеини је указивао и на то да су сви обавезни да раде на самоизградњи, да се туде да постану „савршени“ људи и да се супротстављају непријатељима ислама. Јасно је рекао „не будете ли се супротстављали ударцима који се сваког дана задају исламу, уништит ћете сами себе и изневерит ћете исламске прописе. (...) Ви омладино, морате оснажити своју вољу како би стали наспрам сваког неправедника и тлачитеља. Нема вам друге, јер ваша част, част ислама и исламских земаља овиси о вашем отпору“. Хомеини, И. (2006): Велики цихад или борба са самим собом (група преводилаца Института), Институт за компилацију и публикацију дјела Имама Хомеинија, Техеран (књигу приредио и уредио – Хоџетулеслам ва-л-муслимин Сејјид Хамид Рухани

након Титове смрти 1980. године. За разлику од седамдесетих година, током које је тајна полиција само опомињала фракције Алије Изетбеговића, 1983. године босанске власти изводе Изетбеговића са једанаест следбеника пред суд у Сарајеву.¹⁸ Након пресуде и додељених укупно 90 година робије, Иранска штампа писала је како „Југословенски модел социјализма“ није спојив са исламом и да је „непријатељски расположен према муслиманима“, те због тога „Београдски режим не може више уживати висок углед међу несврстанима“. (Вјекослав, П., 2006:201)

Алија Изетбеговић, инспирисан исламом, написао је „Исламску декларацију“ први пут објављену седамдесетих године, да би 1990. године, оснивањем Странке демократске акције (СДА)¹⁹ почео „демократску“ борбу у циљу постизања јасно изнетих идеја и циљева у декларацији.²⁰ Истицао је да исламски препород не може почети без „верске, али се не може наставити и довршити без политичке револуције“ (Изетбеговић, А., 1990:32-33). Године 1991. изјавио је и тиме послао јасну поруку да: „Ако сада не постоји фундаментализам, онда то не значи да га неће бити. У слободној и сувереној Босни њега неће бити, али ако некоме падне на памет да земљу покори, тада неће бити само фундаментализма већ и тероризма који неће имати крај. Десетине хиљада младих муслимана неће дозволити да остане без своје домовине и они су спремни да се бране тероризмом ужасних размера“ (Елзесер, Ј., 2006:42). Годину дана пре отпочињања рата, порука Исламске заједнице била је јасна „(...) нема ниједне куће у коју Аллах неће унијети ислам“, што значи да муслимани морају срушити секуларни поредак у Босни и Херцеговини и учинити да ислам уђе у сваку кућу свуда у свету. (Јевтић, М., 2004:90)

Грађански рат у Босни који је трајао од 1992. до 1995. године, представља кулминацију сабираних идеја и жеља у кругу балканских муслимана, уз широку подршку своје муслиманске браће. Занимљиво је истаћи да је на самом почетку рата Исламска заједница прогласила фетву (верско-правну одлуку) којом је рат прогласила цихадом.²¹ Босански муслимани свесрдно су помо-

¹⁸ Томе у прилог иде и изјава Хамдије Поздерца, високог партијског функционера осамдесетих година прошлог века, који је „осуђивао „муслиманске интелектуалце“ (Алију Изетбеговића, Омера Бехмена и Хасана Ченгића): „Рекао бих да је њихов екстремистички приступ апсолутно идентичан платформи терористичке организације која је у нашој недавној историји познато као „Млади муслимани“. (цит. пре. Суботић, М. (2015): Екстремизам под окриљем религије, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр., 170)

¹⁹ На Оснивачкој скупштини странке, „Изетбеговић своје право над БиХ оправдава у уводној речи приликом оснивања странке говорећи да се над Босну надвила опасност која прети њеном опстанку, што је незамисливо, јер Босна постоји хиљаду година као посебан политички ентитет“ (Шкрбић, Ж., 2011:52).

²⁰ Искључивост која карактерише Изетбеговићеве идеје види се у следећој реченици: „Не може бити никаквог мира нити коезистенције између исламске вере и неисламских заједница и политичких институција“. А циљ, који можда делује утопијски, јесте стварање „велике исламске федерације од Марока до Индонезије, од Африке до средње Азије.“ Према: Елзесер, Ј. (2006): Цихад на Балкану: Како је цихад стигао у Европу, Јасен, Београд, стр., 34-35

²¹ У фетви стоји да: „Хисторија по ко зна који пут упозорава муслимане на куранску истину давно изречену: или ћете слиједити Божји пут па живјети на начин достојан ваше мисије и под директном Алаховом заштитом, или ћете кренути другим путевима... па ћете се суочити са бела-

гнути економски²², војно и у виду људства²³, отварани су центри за обуку и едукацију²⁴, као и верски објекти, све у циљу јачања ислама на Балкану, не као верског центра, већ као „центра политичке моћи“, те да се даље „исламска држава као политичка моћ прелије по целој Европи“ (Јевтић, М. 2004:91). Како истиче професор Љубиша Деспотовић „стварна мисија муџахедина на Балкану била је да унутар самог муслиманског друштва пронађу следбенике и створе организацију која ће наследити и ширити њихове идеје, у циљу стварања базе за даљи продор радикалног ислама у Европу и вршење терористичких аката“. Дакле, према исламистичким пројекцијама реч је о „трећем победоносном походу ислама на Европу“. (Деспотовић, Љ. 2012:220)

Претње и изазови XXI века на Балкану

Самом чињеницом „да је у исламу право оно што је теологија у хришћанство-најтипичнија манифестација вјерског учења. За муслимане право није само елеменат укупног исламског учења већ његов функционални израз“,

---

јима и понижењима сваке врсте... у борбу крените са чистом намјером и с пуним самопоуздањем у Алаха. Ако преживите бићете *газије* (хероји цихада), ако погинете бићете *сехиди* (мученици пали за ислам)... приликом вашег напада на непријатеља, или сукоба са њим, изговарајте текбире (Алаху екбер), по могућности уза се носите Куран. Након свега овога, муслиман мора знати да се бори на страни правде и на Божијем путу. Таквим је помоћ Божија загарантирана. Онога на чијој је страни Алах, нико не може побједити. Њему припада и овај и онај свијет.“ (цит. пре. Суботић М. (2015): Екстремизам под окриљем религије, Медија центар „Одбрана“, Београд, стр., 194)

²² Путем хуманитарних организација и различитих „тајних“ токова, муслиманска браћа су слала новчану помоћ. „Агенција за помоћ Трећем свету (TWRA), основана 1987. године у Бечу, Аустрија (са канцеларијом у Сарајеву, Будимпешти, Москви и Истамбулу), (...) према подацима западних обавештајних служби, прикупила је најмање 350 милиона долара - новац који је коришћен превасходно за набавку и транспорт илегалног наоружања за босанску владу и савезнике Муслиманских милитаната лојалних Осами бин Ладену.“ Колман, Е. (2006): Цихад Ал Каиде у Европи, стр., 50; Док је према сазнањима „босанске тајне службе ФОСС укупна сума која је сакупљена за босну преко TWRA 2,5 милијарди долара“ Јирген, Е. (2006): Цихад на Балкану: Како је цихад стигао у Европу, Јасен, Београд, стр., 50.

²³ Помоћ је пристизала како у виду војне опреме, тако и логистичка подршка и подршка у људству. У великој мери, прилив муџахедина је изазвало и затварање канцеларија арапских муџахедина у Пакистану 1993. године. Пакистанска влада је „запретила свим илегалним борцима који су намеравали да остану у Пакистану, званичном депортацијом. Повратак у домовину, за њих би значио хапшење, мучење, а вероватно и смрт. (...) Доласку муџахедина у Босну претходила је посета шеика Абу Абдел Азиза, који је „проверавао терен“ и одлучио да ће Балкан бити плодно тле за измештање муџахедина.“ (Шкрбић, Ж. 2011:64-65); Присуство муџахедина на овим просторима могло се лоцирати у „мрежи разних хуманитарних организација које су служиле као параван за припрему неопходне логистике за деловање терористичких група“ као и кроз „огољени тероризам терористичких група, које су се током сукоба у одређеним случајевима трансформисале у активне војне јединице Армије БиХ (...) или ОВК на Косову и Метохији.“ (Суботић, М., 2015:198)

²⁴ Уз војне обуке, најчешће су се момци верски едуковали. Тој сврси је служио и један од првих наставних центара у „Калесији 6. децембра 1992. под пуним називом Наставни центар за обуку муџахида „Муаскер“. (...) У команди Центра кажу: „Ова обука је покушај да се од обичног борца направи борац на Алаховом путу за опстанак и слободу свог народа, муџахид, који ће бити узор свима осталим, својим понашањем у свакодневном животу, а посебно у акцијама“ (Тохољ, М. 2001:25-26)

схватићемо, како је закључио професор Јевтић, да је европско поимање религије другачије од муслиманског. „Дакле право је функционални израз ислама. Без права нема ислама. А права нема без државе. Дакле нема ислама без исламске државе.“ (Јевтић, М. 2014:67) Професор Јевтић кроз наведене закључке указује на једну реалност и тиме опомиње да ако примите муслимане на територију која није муслиманска и кажете им да заговарате слободу вероисповести, то даље подразумева да муслимане треба пустити да растуре вашу државу јер они не могу да прихвате систем који није заснован на исламском праву.

Неопходно је да дозволимо себи да учимо на стресном искуству Запада, над чијим се грађанима спроводи манипулација још од осамдесетих година двадесетог века да не постоји никаква опасност од исламског екстремизма, да цихад не постоји и слично. И данас се европском друштву намеће пропаганда о „прихватљивости европског ислама и његовом наводном разликовању од екстремизма и фундаментализма радикалног ислама“, с циљем да се празан хришћански простор испуни „садржајима нехришћанског порекла“. (Деспотовић, Љ., Кузмановић, Н., 2017:31) Како смо већ споменули да муслимани не могу да прихвате систем који није заснован на исламском праву и да муслиманска мањина у простору *dar al-sulh*, прихватајући мирољубив став, обмањује све око себе, запитаћемо се „Да ли полуге моћи које контролишу јавни дискурс представљају саучеснике у ескалацији до које може доћи првим режирањем *идеалне прилике*“? Опасност постоји, с обзиром на то да „радикални муслимани доминирају исламски животом на Западу (...) Они контролишу главне муслиманске организације, већину џамија и новина. Они манипулишу јавношћу и политичарима скривајући се у непрофитним „верским добротворним организацијама“ иза звучне фразе *људска права*“. (Трифковић, С., 2003:937) Професор Љ. Деспотовић наглашава да „исламисти демократски систем доживљавају као слабост европског човека, који треба искористити за долазак на власт када се демографском експлозијом и интензивним имиграцијама (механичким приливом) достигне критична маса којом је могуће злоупотребити демократију против цивилизације...“ (Деспотовић, Љ., 2017:176)

Балканска политичка сцена и после свих страдања крајем прошлог века, препуна је тензија које, према нашем мишљењу указују да замишљено још увек није остварено. Лидер СДА Бакир Изетбеговић, 2017. године, на 92. годишњици од рођења Алије Изетбеговића изјавио је: "Покушавамо наставити његовим путем, а он сам је имао огромне отпоре, али је изборио позицију с које настављамо да се боримо за целовиту Босну и Херцеговину, земљу демократије, равноправност народа, грађана и људских права"²⁵. Већ смо навели идеје које је заговарао Алија Изетбеговић, као и циљеве којима је стремио, те сматрамо да је идеја „панисламизма“ скривена под плаштом демократије о којој Бакир говори.²⁶ Сведоци смо да „оштра“ реторика не долази само из пра-

²⁵ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/2830983/izetbegovic-tu-sam-da-zavrsim-ono-sto-je-moj-otac-zapocelo.html>

²⁶ Крајем 2017. године, Б. Изетбеговић је изјавио за Дојче веле како је спреман да ратује, те је то и потврдио у обраћању припадницима бивше Армије БиХ. У тој реторичи лоцирамо корене који сежу још из Исламске декларације, и потајну жељу за „панисламизмом“. Професор Мирољуб

вца политичара и представника СДА, већ се њоме служе и представници вере²⁷, бивши учесници рата²⁸, поједине групе и појединци²⁹. Семе верског екстремизма посејано је крајем прошлог века. Многи активни учесници у верском рату деведесетих година, уз подршку тадашњих политичара, различитих организација, али и ступањем у брак са муслиманкама из Босне, добили су папире, те су остали на овим просторима – као носиоци и преносиоци радикалних идеја. Стварање „идеалне прилике“ и наша неспремност довешће до фаталних последица по народе Балкана, пре свега Србе, с обзиром на то да је циљ уништити „немуслиманску позадину“ у корист несметаног деловања ка Европи. „Зато је потребно разбити Србију, одвајањем Рашке области“, али не само то, већ да би „Србија пала потребно је активирати муслиманске енклаве на њеној територији. У ту сврху треба искористити Албанце из Прешева, Медвеђе и Бујановца“. (Јевтић, М., 2013:191)

Закључили бисмо да су највећи проблеми, али и изазов за народе Балкана (и Европе), а када су у питању потенцијалне опасности XXI века: 1) погрешно тумачење и схватање ислама; 2) неразумевање религиозног човека; 3) колективна успаваност и незаинтересованост; 4) изражено отуђење од своје вере, културе и идентитета, 5) просторно пражњење и демографски пад; 6) медијско манипулисање информацијама; и 7) политичко калкулисање. Ако не дође до подизања свести и ако се не отклоне погрешни закључци, очекује нас генерацијска борба верског карактера, насиље и сукоби широм Европе.

Литература:

1. Alam Fuad, H., Globalni islam, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
2. Blagojević, M. (2005): Religija i crkva u transformacijama društva, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, I.P. „Filip Višnjić“, Beograd
3. Vlajki, E. (2016): Američko-islamski antisrpski džihad, Filip Višnjić, Beograd
4. Vulović, N. (2015): Srpska frazeologija i religija, Institut za srpski jezik SANU, Beograd
5. Gaćinović Đ. R. (2011): Fenomenologija političkog nasilja, Političko nasilje – tematski zbornik radova međunarodnog značaja, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2011., str., 57-72
6. Despotović, Lj. (2012): Srpska geopolitička paradigma, Kairos, Sremski Karlovci

---

Јевтић истиче да се причом о неоосманizmu, која је последњих десетак година наметнута у јавном дискурсу, прикрива реална опасност од панисламизма (радикално исламизованих земаља Залива). Данас су наше ИЗ потпуно арапизоване, тако да, ако ће некога следити, то је Саудијска Арабија.

²⁷ Почетком 2018. године, имам сарајевске џамије „Краљ Фахд“ Незим Халиловић Мудерис, искористио је службу да жестоко нападне Србе рекавши да су „фашисти и кољачи“ и да је Република Српска „геноцидна творевина“. <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:706088-Imam-sarajevske-dzamiye-Srpska-je-genocidna-tvorevina-a-Srbi--cetnici-fasisti-i-koljaci>

²⁸ Атиф Дудаковић бивши командант тзв. Армије БиХ изјавио је да сваки млади бошњак са 17 година треба да купи униформу и чизме, те да „као што имамо физичку културу, радну културу, културу исхране, морамо развијати културу памћења и културу одбране“.

<http://www.nspm.rs/hronika/atif-dudakovic-svaki-mladi-bosnjak-treba-da-kupi-cizme-i-uniformu.html>

²⁹ Њихово деловање и текстове можете видети на сајтовима: putvjernika.com и bošnjaci.net

7. Despotović, Lj., Kuzmanović, N. (2017): Idejni aspekti duhovne krize hrišćanstva: religijski kontekst migrantske krize, i identitetske posledice po evropske nacije, Kultura polisa, god. XIV (2017) posebno izdanje, IES, Beograd, Kultura-Polisa, Novi Sad, str., 57-66
8. Despotović, Lj. (2017): Globalizacija i geopolitika identiteta, Kairos, S. Karlovci
9. Đorić, M., Ekstremna desnica: međunarodni aspekti desničarskog ekstremizma, Udruženje „Nauka i društvo Srbije“, Beograd, 2014.
10. Elzesser, J., Džihad na Balkanu: Kako je džihad stigao u Evropu, Jasen, Beograd, 2006.
11. Enciklopedija živih religija, glavni urednik Kit Krim, (prevodioci Ljiljana Miočinović, et al.; autori dopunskog teksta Atanasije Jevtić, et al.), Nolit, Beograd, 1990
12. Espozito, L. Dž. (priredio; 2016): Oksfordska istorija islama (preveo Đ. Trajković), Clio, Beograd
13. Izetbegović, A. (1990): Islamska deklaracija, Bosna, Sarajevo
14. Jevtić, M. (2004): Džihad u svetskoj i domaćoj javnosti, Zbornik Matice srpske za društvene nauke 116-117, Matica srpska, Novi Sad, str., 77-101
15. Jevtić, M. (2013): Džihad u Bosni i vreme globalizacije, Centar za proučavanje religije i versku toleranciju, Beograd
16. Jevtić, M. (1989): Savremeni džihad kao rat, Nova knjiga, Beograd
17. Jevtić, M. (2014): Njogoš i islam, Kultura polisa br. 25, godina XI, IES, Beograd, Kultura – Polisa, Novi Sad, str., 65-84
18. Krivokapić, B. (2013): Pojam rata i klasifikacija ratova, Megatrend revija 3/2013, Megatrend univerzitet, Beograd, str., 3-29
19. Kolman, E., Džihad Al Kaide u Evropi – Avgano-bosanska mreža, Udruženje diplomaca Centra Džordž Maršal; Altera, Beograd, 2006.
20. Keilbach, V. (1934): Religija čovječanstva u svijetlu njihove filozofske problematike, Bogoslovska smotra 22(4), 347-363. Preuzeto sa: <https://hrcak.srce.hr/43297>
21. Marinković, D. (2014): Uvod u sociologiju: Osnovni pristup i teme (drugo izdanje), Mediterran Publishing, Novi Sad
22. Roa, O. (2017): Džihad i smrt, Akademska knjiga, Novi Sad
23. Radosavljević, D. (2002): Pravoslavlje i razvoj, Seminar i Okrugli sto „Nauka, Religija, Društvo“ SANU, [urednici Vladeta Jerotić, Đuro Koruga, Dejan Raković], [organizator] Ministarstvo vera Vlade Republike Srbije (link: <http://www.dejanrakovicfund.org/knjige/2002-nauka-religija-drustvo.pdf>)
24. Rasel, B. (2017): Religija i nauka, Fond otvoreno društvo BiH, Mas medija, Sarajevo
25. Simeunović, D. (1989): Političko nasilje, Radnička štampa, Beograd
26. Subotić, M. (2015): Ekstremizam pod okriljem religije, Medija centar „Odbrana“, Beograd
27. Toholj, M. (2001): „Sveti ratnici“ i rat u Bosni i Hercegovini, IGAM, Beograd
28. Trifković, S. (2003): Džihad, nekad i sad, Letopis Matice srpske, god.179, knj. 472, sv. 6, Novi Sad
29. Fares, V. (2018): Rat ideja: džihadizam protiv demokratije (preveo O. Antić), Dosije studio, Beograd
30. Homeini, I. (2006): Veliki džihad ili borba sa samim sobom (grupa prevodilaca Instituta), Institut za kompilaciju i publikaciju djela Imama Homeinija, Teheran (knjigu priredio i uredio – Hodžetuleslam va-l-muslimin Sejjid Hamid Ruhani)
31. Hafiz Muhammed Pandža i Džemaluddin Čaušević (prevod i tumačenje): Kur'an časni, Stvarnost, Zagreb, 1972.
32. Hofman, B. (2000): Unutrašnji terorizam, Narodna knjiga Alfa, Beograd
33. Šušnjić, Đ. (1998): Religija I: pojam, struktura, funkcije, Čigolja štampa, Beograd
34. Hantington, S. (2000): Sukob civilizacija, CID/Romanov, Podgorica/Banja Luka

35. Šušnjić, Đ. (1998): *Religija II: značenje, teorije, preplitanja, susreti*, Čigoja štampa, Beograd
36. Škrbić, B. Ž. (2011): *Uticaj islamskog fundamentalizma na terorizam u Bosni i Hercegovini*, Komesgrafika, Banja Luka
37. Šuvaković, V. U., (2011): *Vek separatističkog nasilja kosovskih albanaca nad Srbima i drugim građanima nealbanske nacionalnosti (1912-2012)*, *Političko nasilje – tematski zbornik radova međunarodnog značaja*, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica, 2011., str., 143-166

Интернет:

1. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/2830983/izetbegovic-tu-sam-da-zavrshimono-sto-je-moj-otac-zapoceo.html>;
2. <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:706088-Imam-sarajevske-dzamiije-Srpska-je-genocidna-tvorevina-a-Srbi--cetnici-fasisti-i-koljaci>;
3. <http://www.nspm.rs/hronika/atif-dudakovic-svaki-mladi-bosnjak-treba-da-kupi-cizme-i-uniformu.html>;
4. <http://polja.rs/wp-content/uploads/2017/06/Polja-369-28-29.pdf>
5. <http://www.politika.rs/sr/clanak/377489/Evropa-ce-tek-upoznati-islam>

RELIGION AS A GENERATOR OF POLITICAL VIOLENCE ON BALKAN

Summary: Religion is like an inexhaustible source of ideas, often due to misconception, the ignitor of irrational behavior, fanatic behavior and extremist action. Our focus will be on the extremist interpretation of Islamic religious postulates and the analysis of the mentioned problem from the historical point of view, in order to locate the beginnings of modern extreme interpretations, the formation of extreme religious movements and their active functioning. We will then make a special review of the Balkan region and the wars of the 1990s with the aim to point out the abuse of religion as a generator of violence in a series of examples. In the next part of the work, with comparative monitoring of the current migration crisis on the Balkan route and the possible dangers of directing an ideal opportunity to activate „gunpowder barrels“.

Key words: Religion, extremism, Islam, political violence, Balkans, migrant crisis, security